
SZÉCHENYI ISTVÁN A NEMZETISÉGI KÉRDÉSRŐL

Pomogáts Béla

Széchenyi István tanítása

Bevezetés

A korszerű: a nyugat-európai fejlődés (és nemzeti stratégia) követelményeinek megfelelő Magyarország létrehozásának talán első történelmi próbatétele, korlátja és tragikus buktatója a mindinkább elmérgesedő és végül megoldhatatlannak bizonyuló nemzetiségi kérdés volt. Történelmünk szerencsétlen (vereségekkel terhelt) évszázadain keresztül, két nemzeti tragédia: Mohács és Trianon között Magyarország nemzeti államból többnemzetiségű országgá vált. Az Árpád-korban még szinte elhanyagolható volt a nem-magyar lakosság száma és számaránya, ez a török hódoltság idején, majd a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc bukása után már az ország lakosainak már több mint a felét jelentette. Ráadásul ez a két évszázad (1711 és 1918 között) Kelet-Közép-Európában a nemzeti ébredés időszaka volt, midőn a nem-magyar népek: románok, ukránok, szerbek, ruszinok és németek rendre nyilvánították ki a maguk nemzeti identitását, hozták létre politikai és kulturális intézményeiket, és fejezték ki, némelyek, például a románok, a szerbek, a szlovákok igen radikálisan, önállósodási törekvéseiket vagy éppen azt, hogy egyesülni kívánnak a magyar határokon túl élő nemzettestvéreikkel vagy rokonaikkal.

Tárgyilagosan, egyszersmind fájdalmasan kell megállapítanunk, hogy a régi (az integer) Magyarország sorsát ezek a kisméretű nacionalizmusok: elszakadási és egyesülési törekvések szabták meg. Majd a

vesztes első világháború után ezen törekvések következtében osztották fel a győztes hatalmak a történelmi magyar állam területét az utódállamok: Nagy-Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia között. A történelmi ország megmentése még jóval Trianon előtt (tehát nagyjából az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés idejétől kezdve) okos és határozott nemzetiségi politikát kívánt volna, azaz Magyarország állami rendjének és regionális igazgatásának átalakítását valamiféle „svájci modell” jegyében történő újjászervezését, például az erdélyi román, a felvidéki szlovák és a délvidéki szerb kulturális autonómia törvényileg biztosított létrehozását. Mindenesetre egy olyan államszervező, államépítő stratégiát, amely megbékíti a nemzeti kisebbségeket – felkínálva számukra az önkormányzatok kialakítását a magyar állam határain belül. Minderre az 1860-1870-es években talán még lett volna lehetőség: akkor még volt valamelyes fogadókészség a kisebbségi nemzetek politikai osztályának képviselői részéről.

Ehelyett a kiegyezési korszak kormányai egy teljesen reménytelen magyarosítási stratégiát próbáltak érvényesíteni, a vesztes háború pedig nem csak ennek a stratégiának a súlyosan elhibázott voltát mutatta meg, hanem azzal járt, hogy színmagyar területek is a szomszédos államok területszerző mohóságának estek áldozatul, és a győztes nagyhatalmak szinte minden vitás esetben a magyarság kárára hozták meg döntéseiket. Következésképp nem csak a nemzetiségi közösségek szakadtak ki a magyar államból, hanem a magyarság etnikai létszámának egyharmada is idegen (és vele szemben ellenséges, nemzeti identitását korlátozó és kulturális intézményeinek jórészét felszámoló) uralom kiszolgáltatottságába került.

Széchenyi István, aki, legalábbis az én meggyőződéseim szerint, a magyarság történelmi sorsának és stratégiai érdekeinek leginkább hiteles képviselője volt, mindezt jól látta és mindennek következményeit is érzékelte. Voltak történelmünknek olyan nagyszabású alakjai, akik meglehetősen pontosan mérték fel az ország európai lehetőségeit, és ennek következtében alakítottak ki eredményes nemzeti stratégiát és vállaltak politikai szerepet. Hirtelenjében Szent Istvánra, Mátyás királyra, Bethlen Gáborra – és természetesen Széchenyi Istvánra gondolok. Ezek az államférfiak tehetségük, műveltségük, tájékozottságuk következtében

olyan feladatokat jelöltek ki a nemzet számára, amelyek nem mindig jártak együtt szélesebb körű népszerűséggel, de annál eredményesebben szolgálhatták (vagy szolgálhatták volna, már mint akkor, ha a nemzet követi őket) a magyarság érdekeit: a nemzet fennmaradását és gazdagodását, az államterület megőrzését. Fájdalmas arra gondolni, hogy talán másként alakulhatott volna sok közös tragédiával terhes történelmünk, ha az ő józanságuk, előrelátásuk, mértékletességük kerekedik felül.

Az alább következő írások Széchenyi István nemzetiségpolitikai gondolatait idézik fel a mai olvasó előtt. A magyar reformkor egyik legnagyobb (meggyőződésem szerint *a* legnagyobb) gondolkodójának: a magyar történelem egyik leginkább jelentékeny stratégia-alakítójának a nemzeti-nemzetiségi kérdésben kifejtett nézeteit próbálják bemutatni néhány írásának tükrében. Széchenyit olvasni mindig szellemi és lelki épüléssel jár, ez régi tapasztalatom és meggyőződésem, ezért kínálok most fel ezeket a hosszabb-rövidebb idézeteket azokból a kisebb-nagyobb politikai munkákból, újságcikkekből, amelyek Széchenyi István gondolkodására, meggyőződésére, terveire és küzdelmeire vetnek fényt. A „legnagyobb magyar” (ahogy Kossuth Lajos nevezte, és amely elnevezés ellen Széchenyi tiltakozott!) írásai nem csak történelmünk rekvizitumai – ma is haszonnal tanulmányozhatjuk őket, hiszen azokat a vallató kérdéseket, amelyek például a magyarság közép-európai elhelyezkedésének (a szomszédos népekkel kialakult kapcsolatainak és vitáinak, viszályainak) a tapasztalataiból származnak, ma sem oldotta meg a történelem. Széchenyi nemzetpolitikai írásai ma is gondolkodásra és természetesen hitelesebb történelemismeretre tanítják az olvasót. Nemzet- és kisebbségpolitikai írásai és beszédei így a jelenben is időszerűek, érdemesek arra, hogy megismerkedjék velük a magyarság történelmi sorsának alakulása iránt érdeklődő és személyes felelősséget vállaló jelenkori olvasó. Széchenyi István mindebben ma is eligazítónk és tanítómesterünk.

A jelen szöveggyűjteményt a következő kötetek nyomán állítottam össze: A mai Széchenyi. Válogatta és bevezette Szekfű Gyula. Budapest, Révai Kiadó, 1935.; Széchenyi vallomásai és tanításai. Összeállította Fekete József, Váradi József. Budapest, Studium K., 1943.; Széchenyi István válogott írásai. Szerkesztette Barta István, Budapest, Gondolat Kiadó 1959.

A közölt szövegek eredeti írásmódját megtartottam.

Szózat Magyarország nemzetiségeihez

Országunk minden lakosa, hazafiak, kiket a sors, idő s a történelem eseményei egy testbe forrasztottak, nyujtsatok barátságos kezet! Im, itt nyujtom őszintén az enyémet. Vége szakadt a gyermekkor szép álmainak. Eltűntek varázsi és a serdülő férfiulás jelenében vagyunk már. Igazítsuk azért el természeti jogainkat férfiakhoz illő igazsággal s mérséklettel! Vessük ki magunkból mindenekelőtt a versenygési vágy szálkáját, mely oly hosszú idő óta kölcsönösen sebezte keblünket. Külön nemzetiségünkhöz, nyelvünkhöz, szokásainkhoz házi köreinkben hívek, szövetkezzünk közviszonyainkban egy testtel és egy lélekkel közös hazánk, közös Urunk boldogítására, dicsőségére. – – – Cselekedjünk most, és ne akkor, amikor már késő!

Honfitársak, Rokonok!

A becsületes ember, ki földi létének titkait csak sejdítheti, életének homályai közt forrón fog ragaszkodni nemzete sorsához, akármilyen legyen is az és híven vigadand s búsuland vele. Anyanyelvének első zengési, az őt szülte föld első benyomási kiszakíthatatlanul fogják lelkét éltén keresztül koporsójáig bájolni. Csak a becstelen, kinek hite, kinek Istene nincs, tud felejtkezni szülőföldjéről, tud elpártolni anyai nyelvétől.

Tiszteljük tehát bármily kis körben élőnek is nyelvét s életmódját, mert a legkisebb elkülönözött emberi sajátság is egy karika azon láncolatban, melynek fokain a tökéletesség felé emelkedik az emberi nem. Tiszteljük mindenkinek nemcsak földi sajátját, de lelkének legnagyobb kincsét is, „honi, nemzeti hűségét!” Csak így várhatunk mi is, külön felekezetűek, némi igazsággal, sajátink, kincseink iránt türelmet, engedékenységet...

(...)

Magyarország minden népének van rokona odakünn, csak a magyarnak nincs az egész világon sehol.

A magyarországi oláh mult létéről sokat nem tudván, soha nem ébredett még a nemzetiség azon reggelére, mely váltva vet napsugárt és sötétet a serdülő népek reményire, és inkább a jelennek mezei virágit szedvén, pásztori egyszerűségben éli napjait. De se határ, se határőrizet

nem vághatja ketté azon erkölcsi láncot, mely szomszéd anyatörzsökhöz köti. Ez ugyan még gyenge, de belőle minden lehet. Mert hol nemzeti nyelven tanít az iskola, ezen a nyelven foly a hivatal, vezényeltetik a katona s ezen a nyelven szól a társaság, ott még minden kifejlés lehető, bármi kevéssé kedvezőek legyenek is egyéb körülmények. A magyarországi görög pedig, habár nem is él többé egykori dicsőségének fénykörében, mely minden lelkes nemzet irigylésének tárgya, hanem inkább a gyakorlati élet körei közt bajlódik, éjszokról keletig, keletről délig mindenütt talál rokonvért, szövetségest, sőt, ha szívét készíti, még új hazát is. A magyarországi szláv pedig, hol nem leli meg az hazáját? A fagyos Göncöltől le az Adriai-tenger öbleig szinte elszakíthatatlan láncban él, száma és szaporasága által pedig földtekénknek legnagyobb részét egyszer még elborítandja ő. A magyarországi német végre mindenütt hazára talál, mert német szinte mindenütt van, hol ember él s mindinkább terjeszti s erősíti magát.

A hazánkban létező mindezen sarjadék-népeknek anyatörzsöke odakünn van. Volt nagyságuk odakünn fénylett, jelen hatalmuk odakünn ragyog. S habár azok, kik közülök nálunk élnek, el is felejtkeznének és le is mondanának mindenről, mi nemzetet alkot, elolvadásuk, megsemmisülésük azért mégis lehetetlen. Van, ki érettük virasszon s kifejtse mindazon tulajdonságokat s erényeket, melyek által az örök Alkotó kimondhatatlan bölcseséggel, számtalan árnyalatú színekben elkülönzé a nemzetek sajátosságait. Amit ember feltalálhat, és mire önereje által feljuthat, mindazt végbevitetni látják odakünn élő testvéreik által. Tengjenek bár resten és heregyanánt e hazában, azért nem tilthatja el őket semmi is mindazon becsületben és tiszteletben részesüléstől, melyre rokonvéreik érdemesíteni tudták magukat. A mesterségekben nyert előmenetel, a csatatéren szakított babér, a tudomány mezején aratott dicsőség, a polgári viszonyokban kifejlett szebb szokások és ezek okozatja, a közszokás, mely a külföldet valahol csak dicsőíti, mindannyi sajátjuk. S még azon édes földet valahol csak dicsőíti, mindannyi sajátjuk. S még azon édes symphathia is áldja fajukat, melyet boldog és borongós napokban érez velük a külföldi rokonvér.

A magyar azonban e nagy világ terén egyedül áll s éljen bár, veszen bár, örömet vele rokonvér nem oszt, könnyűket érte rokonvér nem hullat.

S miért nem látja Magyarországnak sokvérű sarjadéknepe ezt ily világban, ily igazságos valóságban? S miért nem kíméli a magyart, sőt miért nem nyújt barátságos kezet fenntartása végett? S miért nem tudja, miért nem értheti meg soha, mi baja a magyarnak? Mert hidegvérrel, indulat nélkül, józan ésszel és egészséges lélekkel eddig nem igen tudta, nem igen akarta fontolóra venni a magyar sorsát, a magyar elszigetelt létét. S e megrögzött közvakság, e szánakozásra méltó szűklelkűség, melyből egyetlen egy jótevő angyal sem akará eddig kiemelni Magyarország heterogén részeit, még mai napig is nyitva tartja Pandora szerencsétlen szelencéjét, melyből minden méreg, minden rossz s minden átok nőtten-nőve ered, ellenséges meghasonlásunkat nevelheti, közhazánkat dúlhatja és csak dísztelenítheti a földet.

Mi magyarok, ha nemzeti fennmaradásunkért aggódunk, s nyelvünk és sajtóságink kifejtésében előhaladni törekedünk, egyenesen csak elolvasztásunk, megsemmisítettésünk ellen védelmezzük magunkat. Magyarország egyéb nemzetségi ellenben, ha nyelvüket, sajtóságikat terjeszteni törekednek honunkban, nem elolvasztatásuk, megsemmisítettésük ellen vívnak, minthogy nekik igazi hazájuk künn van, – mert hazát nem adott hold föld, hanem élő ember, – s eképp fennmaradásuk záloga bizonyos. Ők nem sajátjukat, létüket védik, hanem minket magyarokat igyekeznek kiszorítani, a legszívtelenebbül s legirgalmatlanabbul, hogy eltörölt létünkkel elpusztult sajátunkban osztozzanak. Mert ha Hunnia határai közt nincs hazánk, egyebütt e földön többé sehol sincs.

Értsük meg egymást s nézzük közelebről, mit óhajtunk, mit kívánunk, mire törekedünk mi magyarok...

Tartsa meg anyanyelvét híven mindenki. Az otthonitól ne pártoljon el soha! Szeplőtlen ártatlanságban sírig hordozza keblében gyermekkorának szép vágyait, melyek soha nem szünednek meg bíborfényt deríteni földi útjára. Elkorcsosulástól rettegve, törekedjék mindenki a tökéletesülés felé emelkedni azon sajtóság és eredetiség alapjain, melyekre Isten állítá. S legyen végre – elsőtől utolsóig – kiki védője, gyámola a maga nemzetének. De azért – az emberiségnek ne váljék ellenségévé.

Keljünk tehát versenyre! Külön nyelveinkben és eredetiséginkben a lehetőségig képezzünk ki minden hasznost, minden szépet, minden jót. Ne álljunk egymásnak útjában! Sőt az örök Valót kereső törekedé-

sinkben bölcs nagylelkűséggel kölcsönösen gyámolítsuk egymást. Hisz egy nemzet erkölcsi nyereségiben az egész emberiség osztozik. S noha az egek Ura az emberi nemet oly külön, egymástól annyira elágazó fajtákra szakítja, azért előbb-utóbb mégis az egész emberiség résztvesz mindazon javakban, melyeket a bölcsesség a természettől nyerni tudott s lelkes elszánás az emberekben korlátlanul uralkodni akaró önkény kezéből kiragadni képes volt. Járjunk eszerint a felvilágosodás és csinosodásunk felé több úton. Mindegyikén váltig van kincs. Csak szorgalmasan keressük, s megtalálván, *értsük is, mint kell vele élni s használni azt...*

Nyujtsatok azért kezet, drága Hazafiak, egy honnak külön nemzetiségű, de mégis rokon fiai, rokon reményi s ne hagyjátok magatokat tőlünk azon lágyvelejűek csoportjai által elidegeníttetni, kik ügyünknek használni akarván, rajtatok oly sokszor méltatlankodának. Ti, kik nemzeti fenntartástokról biztosítottabbak vagytok, mint biztosabb parton állók, könnyen megbocsáthattok azoknak, kik, magukat s nemzetüket süllyedni érezvén, részint ijedtségből, részint természetes rövidlátásból, jobbadán pedig csak túlbuzgóságból nem azon módokhoz és eszközökhöz nyúlnak, melyek a veszélyből kimenthetnének, hanem éppen ellenkezőleg cselekedvén, sokszor a menteni akaró kézre sem ismernek s barátot ellenséggel összekevervén, valóban maguk sem tudják, mit mívelnek...

Legszorosb tisztünk, hogy mindennek, mi honunkat megrendítené, lelkiismeretesen elejét vegyük...

Ha azonban – tán csekély gyakorlás vagy rossz példa miatt – hallgatna Bennetek a szív s a kebletek a régi szokás fagyától összezsugorodva, nem táplálná többé a magyar iránt a legkisebb meleget is, akkor fogadjátok meg eszetek tanácsát! számoljatok a jelennel s a jövővel és kirekesztőleg csak életbe vágó hasznokat tekintsetek!

Mi magyarok férfiuí határozottsággal elszántunk magunkat arra, hogy nemzetünket zsibbasztó bilincsei közül mindenáron vagy kiszabadítjuk, vagy virágtalan létünket csatatéren vagy akárhol elveszítjük. S akkor jaj nektek és a Hazának! Mert habár győztesek lesztek is, – mit soha nem hiszünk – még estünkben is halálos fogással ragaszkodván hozzátok, velünk együtt fogtok dűlni a számunkra Tiáltalatok nyitott sírgödrünkbe. S akkor kénye szerint dűlhatja majd a hont a soha nem nyugvó kaján irígység.

Nem akarunk egyébiránt Titeket ijeszteni. Tudjuk, hogy férfiak vagytok s férfiasan meg is tudtok vívni igazságos dolgok körül hasznotokért, előmeneteletekért és igazi dicsőségetekért. De ellenünk való ügyetek rossz, s ami tán még több, hasztalan... És most, midőn számosb és hatalmasb külföldi rokonitok példájára eredetiségtekben rejlő szép kincseitek kifejtésre körül Ti is dícséretesen szorgalmatoskodtok, most akarnátok a fegyverek kétes szerencséjét kockára tenni s egy élő nemzettel megvívni, mely századok óta azonegy hazát lakja veletek és legkevésbé sem áll utatokban...

Már nagy veszedelmes kockajátékot játszani eszettek s jövődőbe való józan látástok sem javasolhat igazán. Hisz rossz szerencsével mindent veszthettek és a legjobbal se nyerhettek semmit...

Minden elsőbbségitekkel a közszabadságra vezető úttól mégis mindnyájatok, anyatörzsökeitekkel együtt, messzebb vagytok, mint mi magyarok...

Mi magyarok vakon a szabadság elnyomására soha nem szolgáltunk eddig és nem fogunk soha ezentúl se. Szabad szerkezetű, oly nemes kifejtésre képes alkotmányunk pedig se nem magunk találmánya, sem uralkodóink ajándéka, hanem atyáink, ősapáink, sőt legrégebbi elődeink után reánk háramlott örökség.

Mily kedvező körülmények közt vagytok tehát Ti, honunknak nem-magyar lakosi, Magyarorszáiban! Nemzeti létetek záloga nemcsak biztos sarkalaton alapul odakünn, de rokoneredetiségteknél fogva felvirágzástokat is ígéri. Idebenn pedig szabadságtok bizonyos, ha mivélünk, magyarokkal, ezentúl is oly hűséggel és elszánással fogtok osztani szerencsében és bajban, mint eddig. Sőt a honi szabadság nagyobb kifejtése által csak Töletek és akaratoktól függ, hogy annak áldásiban is mindinkább részesüljete.

Ti ugyanis a külföldi civilizációnak szinten minden gyümölcseivel sajátotokként élhettek. Nekünk magyaroknak mindez csak kiképzési mintául szolgálhat. De ami több, Ti idegen zsarnoktól menten, független létben élhettek szabad alkotmányunk életét. De mi még ennél is sokkal több, határtalanul értékes: arra a mindnyájunknak hasznosb, bátorítóbb és halhatatlan emberhez illőbb szabadságra is fölemelkedhettek, melynek elvein honi alkotmányunk alapszik s felvirágzásukat csak a mi gondunktól, csak a mi ápolgatásinktól várják.

Szláv zászló alatt reméltek ily fölemelkedést? Ez tán meglehet egykor, de most használjátok inkább a kész jelent s ne keressétek kétes úton s tán veszéllyel távolban azon jót, mely hozzátok oly közel van és melynek birtokába oly biztosan juthattok. Közöttetek áll a szabadságnak azon tiszteletreméltó törzsöke, mely a magyar név alatt, megsemmisíthetetlen erejétől fenntartva, a viharok minden dühével századokig diadalmasan bírt megvívni. A mennyek csapási, ellenséginek rút fertőztetési, de kivált saját keblében táplált nadályinak alattomos, az egész természetet gyalázó marcangolási által ugyan szinte halálig elgyengült s elbágyult, s mint síri fűz búsan csüggeszti földre gyászos lombjait, azért mégis él... Teliseddelteli van az élet azon melegével, melyet semmi se tudott eddig megfagyasztani. Sőt a legcsekélyebb gondoskodásra, egyes jótévő kezek ápolgatására is mindig kész agg, de még el nem aggott ágait a legnemesb virágokkal bimbóztatni.

Ha tehát honotokban van ezen egyesítő középpont, melyet annyi más nemzet hiába és sokan oly visszás utakon keresnek, miért nem gyülekeznétek inkább a szabadság e tisztos cserfája körül, s ragaszkodnátok híven hozzá, melyet erény ültetett s az idő szentelt fel s melynek fennállása oly biztos. Valóban ezt már ezentúl minden küldő méltatlanságtól mentnek hihetjük. Mily birtok, mily tulajdon volna akkor biztos, ha a régi idők e szent maradványa se kímélnétek többé? Hisz akkor valóban a nagy világ területén mentnek, biztosnak és bátornak többé semmit sem lehet nevezni. Állati otrombaságban csak minmagunk ne döntsük azt le szent helyéről. Csak mi ne aludjunk el legszebb értékeink fölött. Csak mi ne tűrjük az írszínű méregnek alattomos munkálkodását, mellyel bajainkból sok álbarátunk örökre kigyógyítani oly készséggel ajánljuk. Csak mi ne fejtsük el magunk, nemzetünk, az emberiség és becsület iránti kötelességinket! Akkor senki és semmi se fogja kidönteni Hunnia szabadság-cserfáját. Ellenkezőleg! Az fejedelmileg újra kivirulva, fölibünk fogja növeszteni ismét zöldelő lombjait s az emberi előmenetel világit el nem zárva, a napok esélyi s változási ellen hosszú időkre mindnyájunknak biztos ernyőül szolgál majd...

Ti, közhazánk nem-magyar lakosi, külföldi hatalmas rokoni-tok által tagadhatatlanul közelebb álltok a napról-napra tökéletesb alakra fejlődő civilizációnak kútfejéhez, mint mi magyarok. Mi ellenben,

mint az Árpád-kezde szabadszerkezetű alkotmányunk örökösei, azon elsőbbségnél fogva állunk viszont fölöttetek, hogy csak mi képezhetjük Magyarországnak azon közepítő pontját, mely körül Ti egyesülhettek.

Ha tehát keblünk és szívünk nem is szól egymáshoz és semmiféle sympathia nem is ösztönöz bennünket kézfogásra, közérdekünk annál sürgetőbben int bennünket a legnagyobb egységre. Mert hihető, sőt bizonyos, hogy viszálykodásink által egyaránt el fogjuk veszteni külön kincseinket, kölcsönös elsőbbségünket. Azok csak egység és együtt munkálás által nyerendik valódi becsüket. Nemzeti versenygés nélkül csak egyoldalú, korlátolt szabadság alakul, szabadság nélkül pedig a legnagyobb civilizációnak gyümölcse is keserű.

Gazdagításátok Ti a hont külföldről nyert sugáritokkal, ezek által mi is mindinkább részesülünk a világban. Mi a hazai szabadságnak emelendünk szebb oltárt. E körül viszont Ti állhattok nagyobb számban s közösb lelkesedéssel, úgyhogy kívülről több világ, belülről szebb szabadság élesze a hont. Így s csak így fogunk magunknak díszes jövődőt szerezni, és csak ezen úton érdemlünk majd a nemzetek sorában tisztességet.

Ha az amerikai Egyesült Államok egyéb példáit, helyzetünk és korunk nagy különbségi miatt józanul tán nem is fogadhatjuk el mindenben, nyelve, vallása és részeinek külön szerkezete körüli bölcs türeldelmét mindazáltal minél előbb magunkra ruházhatnók.

Ott nem gázol egyik a másiknak polgári sajtójában, nemzeti eredetiségében, emberi lelkében, hanem mindenki háborítatlanul éli élte napjait, békében veszi át előditől s békében adja át utódinak nemzeti örökségét. S mi ezeknél határtalanul több, önlelkének legjobb világa szerint imádja Istenét.

Mindazon köztársasági próbák theorái helyett, melyekkel sokan köztünk már ma kívánnánk Amerika ormaira lépni, mindenekelőtt inkább Amerika türeldelmességét vegyük például, melynek áldott alapjain mindinkább s idővel mindenre fölerősödhetnénk.

S alkossunk ezért valami egyesítő köteléket, nehogy nyomorult meghasonlásink következtében örökké sínylődjék a hon, vagy pedig mint rotadó test, magába horpadván, végtére undok férgek martaléka legyen.

Polgári helyzetünk lépcsői sokak, különböző fajtáink árnyéklati még többek, lelki nézeteink elágazási számtalanok. Polgári helyzetünk

lépcsői előbb-utóbb minden bizonnyal természetesb arányba fognak állíttatni; még pedig bölcsesség által megrendülés nélkül, viszont iszonyú convulsiókkal a felingerült buta erőttől. Származásaink különbségi vagy kopni vagy élesedni fognak, amint t. i. keményebb vagy lágyabb, becsesb vagy becstelenebb sajátságokkal lesznek surlódásban. Vallásaink sokszínűsége végre azon arányban fog tisztulni vagy zavarodni, melyben a nagy természet örök nyelvét megérteni képesek leszünk, vagy azt félre fogjuk érteni.

Maradjatok tehát, Ti, honunknak nem-magyar lakosi, eredetekhez s nyelvetekhez hívek. Szolgáljátok közös Urunkat s a közös hont sajátságokban. Beszéljete magatok közt, amikép és ahogyan tudtok. Ne bajlódjatok idegen nyelvvel, mikor az első szerelem ege megnyíl lelketek előtt és amikor az elszorult kebel szokott nyelvével sem bír. Közös hasznunkra kutassátok fel saját eredetiségték minden titkát...

A magyar ugyan most csak aljas létben teng. Sőt a Mindenhatónak nagy, felette nagy adósa kimeríthetetlen és meg nem érdemlett kegyeségeért, hogy sok bűnéért őt elsüllyedni nem engedé. De azért ne vonakodjatok sorsotokat sorsához kötni. Eddig fenn tudá tartani a magyar, vagy helyesebben szólva, eddig fenn tudá tartani a nemzetek angyala a magyarnak függetlenségét. Pedig szinte mostanig vagy aludt, vagy, ha felébredt, saját fegyvereivel dülta önbeleit, és az európai feudalis systemák búzei közt nem igen volt divatban a közemberi szabadság. Ne tartsatok tehát attól, hogy ezután magától omoljék az össze, vagy külső erőttől ragadtassék el. Ennek szinte veszte örökre felébreszté a magyart és majd-majd kétségtelen egyességre bírandja őt. És ez most már egyenesen a felvilágosult közvéleménynek védőpajzsa alatt is áll.

Azt mondjátok: „Régi erényinktől elfajultunk. Hajdani durva, de férfiúi büszkeségünkért piperés hiúságot cseréltünk s többé már nem kardos vitézi, hanem inkább csak perpatvarral vitézkedni tudó tollas bajnoki vagyunk a világnak... Sem Erőnk, sem idomunk nincs. Amik vagyunk, csak képzeletünkben s önhittségünknel fogva vagyunk. Ez okból javításra vagy hátramaradásink elismerésére is keblünk nem nyílt és nem fogékony. Hiú és vak elbizottságunk mámorában még azon selejtességeknek háborítlan birtokával sem elégszünk meg, melyek közt annyit pajkoskodunk. Sőt azt kívánjuk, s még erővel is azt sürgetjük,

hogy minket utánozzon, mi pengetésink szerint forogjon a világ”. Nemde-nem, így szóltok? És szent igazak szavaitok.

De kérdem: kevesebbet mondtam-e én mindennél? Nem rántám-e le a leplet minden szégyenünkről még irgalmatlanabbul, mint közületek bármelyik is?

Nemcsak az igaz és való, mit szemünkre hánytatok, de annál százszorta is több férne rútul elasszonyosodott s itt-ott már a rothadás szagát árasztó, eléggé keményen nem büntethető nemzeti testünkre.

Kiméletlenebb föltárással, keményebb ítélettel, mélyebb vágásokkal, úgy hiszem, senki sem illette, sem bírálta, sem kínoztta a magyart, mint én, rokonvére. Azért kivégzésre, eltörülésre méltónak mégsem tartottam, mint annyian, kik iránta korántsem mutatkoztak oly szigorúnak, mint amilyen engesztelhetetlen én valék. Nyomozásimnak tévedtségig kínzó habozási közt nem tudtam csalni magam. Láttam, mily szánalmas mélységre süllyedt nemzetem s vele együtt én is, szerencsétlen tagja. Pílláimra álom, csend lelkeimre nem szállott, – s akkor előttem megnyitotta a honszeretet Istene azon mélységet és jövőndőt, melyben én boldog hazámnak még el nem szenderült életszikráját s egykori felfényesülését láthatám, Az emberiség azon melegítő világát, melybe mindenki beletekinthet, kinek drága az anyaföld, melynek látásától azonban a sehoniak vagy mindenüvéiek el vannak tiltva. Ezek tán határtalanul mélyebben s messzebbre látnak, mint a hazának a Rossztól el nem csábított fiai, de honszeretet, nemzeti hűség és szabadság-bálványzás iránt semmi szívük nincs. S így hibáiért ugyan gyűlölik és megvetik, de erényeiért viszont becsülni, sőt még csak kímélni sem tudják Hunniát.

Nemzetem hibáit jobban ismerem, mint Ti, de azokat nálatok kevésbé kímélem. Szívem ösztöne szerint selejtességet honosimban nem tűrhetvén, mindazon hibákat is halálos bűnöknek nézem, melyeket másokban tán észre se vennék. De minden karcolásom, túvel bökdésem s késsel metszésem ellenére se vonom reánézve azon következtetést, mint általában ellenségink s közületek sokan, kik bennünk csak rosszat, de jót soha nem tudtok, nem akartok látni. Az én testvéri szemem előtt ugyanis tisztán fényledez, hogy népemben elpusztulhatatlan erő, elolt-hatatlan tűz s megsemmisíthetetlen szellem rejtezik, bár mindez gyökerében még mélyen lappang. Ti mostani selejtességünkből, – mond-

juk ki kereken, – azt következtetitek, hogy „a magyart nem szükséges ezentúl többé semmibe se venni, hanem csak saját kezével maga hegyibe rátandó koporsójának sírkövén kell magasbra emelkedni”. Én éppen ennek ellenkezőjét következtetem. Azt t.i., – s itt is beszéljünk magyarul, – hogy a józan ész és a bölcs előrelátás nem pártolhatja túlságig a magyart s őt szabad alkotmánya és ezzel egybefüggő nyelve ügyében soha nem segítheti eléggé. Hunnia határi közt ugyanis csak ez az egyetlen mód arra, hogy mind a latin holt zsarnoknak, mind más élő nyelveknek tán egykori önkényes öleléseitől megmenekedhessünk.

A magyar hajdanta tavaszi éltének fellobbanási közt eddigelé csak néha fényledezett. Az állandóbb férfiúság fénylő nyarára soha nem derült még, sőt századokig nyomta őt a legborongósb éjnapok gyásza. S most is korántsem közvilág, hanem csak egyesek gyenge sugári derítgetnek rá néha-néha egy kis melegítő fényt. Higgyétek el azért, bármi legyen is sorsa, nem lehet a Ti sorsotok — tőle elkülönözve — bátrabb, hasznosb és dicsőbb, mint ha jövendőjével szorosán egybeolvasztjátok jövendőötöket és így nemzeti sajtáságitokban szűzen a magyar intézményeknek könnyű, sőt édes kötelékinél fogva léptek vele házasságra, egyházaiságra.

A magyarból, kinek — az igazi nagyság mértéke szerint — nemzeti múltja nem volt és jelene sincs, még minden lehet. Belőletek is csak ezután válhatik valami. Hiszen — ugyanazon röffel mérve — Nektek sem volt Hunnia határi közt multotok, s jelenetek sem különb a mienknél.

Tehát csak a jövendőnek vagyunk urai. S azt csak úgy bírhatjuk bíboros szürkületre, ha kölcsönös hibáinkat, melyek súlya Titeket is eléggé nyom, nemcsak szűklelkű mérlegben nem fogjuk méregetni s ezentúl egymásnak szemére hányni, hanem közös hátramaradásinkat nagylelkűleg elismervén, a még benne lappangó mirigyet kiirtjuk s örök frigyét kötünk mindannak elérésére, mi az erények honában csak lehetséges.

Hibáink sokak, de erényeink többek. És soha itt-ott rothadás jeleit mutatja is az igen keveset mozduló, százados restségétől elálmosodott és elgyengült hon, azért mégis egészséges. Egészségesb, mint sok más nemzet, mely szorító kötelékeitől tán pirosb és így a mélyebben nem gondolkodók előtt egészségesebbnek látszik. Mindenesetre elég jól van még ahhoz, hogy derék közmunkálónak álljon be az emberiség legfen-

sőbb céljának elérésére. E célt az örök természet tűzte előnkbe. Ahoz számtalan utakon, de csak egy nagy összhangzásban kell közelítenünk. E célhoz vezet mindannak kifejtése, ami a nagy mindenségben fedve rejtezik, amit a bennünk levő isteni szikra megérthet, fölfedezhet s ami, — habár csak egy kis fényledező csöppel is — növeli a Mindenség tökéletesülésének fénytengerét.

Mi magunk felébredt, erényt szerető és így még pirulni tudó magyarok, nem fogunk ily dicső útról letérni. Erre az útra közülünk mind számosan lépnek. Álljatok Ti is Rá! Ha minket közös erő s közös erény egy nemzeti testbe szorítand, nem kell akkor többé külső szorítástól félnünk, sem oly gáttól, mely emberi s nemzeti hivatásunktól visszatartani képes volna. Honunk bizonyára virágzand. De ha kebleinkben az egymás iránti ellenségeskedésnek legkisebb tövise is visszamaradna, az elég volna arra, hogy a Rossznak meg nem szűnő fondorkodásától elmérgesítve, végkép gyalázat romjává süllyessze a hont.

Egyesüljetez tehát, Hunnia minden nemzeti, a magyar génusz szárnyai alatt s tartsátok híven kebleitekben, hogy:

Egyesség nélkül Hunnia semmi.

Hunnia [1834] In: Széchenyi vallomásai és tanításai 260–273.

A magyar nyelv erőszakos terjesztésének veszélyei

„Hatás ellenhatást, nyomás ellennyomást, erőlködés erőlködést szül”: ezen divatsorokat — mert szinte minden könyvben előfordulnak — alig van, ki nem ismerné, ha olvas. „Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris”: minden második ülésben, lehetne fogadni, valaki csak elmondja: „1822-iki törvénytelen commissariusok szorosb törvényre oktattak.” „semmi se hagyja magát rugalmasságán túl nyomni, még víz, sőt levegő se.” Mindezt minden nap halljuk, sőt magunk szavalgatjuk. Van-e mindezenk édes minmagunkra alkalmazva haszna? Úgy látszik, legkisebb sincs. Ennyire elvakíthat, elkábíthat az indulatosság!

Itt látunk oláhokat magyar predikációkat hallgatni, de nem érteni; ott vesződik magyar mester német tanonczokkal s viszont. Onnan hallik jajszó, mert az ing nem magyarosan a gatyán belül vagy odáig sem, hanem azon kívül lógott. Amott társaság némán mulatoz, mert benne

csak magyarul szabad szólni, ehhez pedig nagyobb része nem tud. Innen legvastagabb szidalom kong minden ellen, ami nem törzsökös magyar. Imitt készen van a magyar öltözet a szolgabíró fogadására s a t. S nem ötlenek-e ilyes gyermekes erőltetései nemzetiségünk terjesztésének mindenünnen szemeinkbe, tagadni nem lehet.

Mindez azonban még semmi, habár annak, kit ér, felette bosszantó is, azon nevetséges gőghez és képtelen arrogantiához képest, mellyel nem egy, nem száz, de ezer meg ezer terjeszti, azaz terjeszteni hiszi a magyar nyelvet és magyarságot, azon erőltető s ezer árnyazatú, mondhatni, közszellemhez képest, melynek túrhetlen létét csak az ismerheti valódilig, kit kínos méltatlanságai illetnek, vagy az, ki igazságos lélekkel és philosophiai felemelkedéssel az ő helyébe képzelheti magát egészen.

Nem, – ily lágy velejű és tompa eszű erőlködések nem csak hogy nem segítendik nemzeti nyelvünk és nemzetiségünk terjesztését elő, sőt azt kellemetlenné, sértővé s így gyűlöletessé tévén, még végveszélybe is hozandják. Egy bolond, egy ügyetlen többet ront, mint amennyit ezer bölcs helyrehozni képes, ki nem tudja ezt? mily sikert várhatni tehát ügyünkben, melynek előmozdításában szánakozásra méltó bolond szesztől hajtva nem egy, nem néhány, de oly nagy számú ügyetlen veszen részt; viszont pedig nem ezer meg ezer, de aránylag csak felette kevés állítgatja s üti helyre azt, mit a nagy szám rontott s folyvást ront.

Valóban önkecsegtetés nélkül ily szerencsétlen eljárások következésében nagy sikert nem várhatunk! Nem is volt, minden kedvező jelek, symptomák mellett nemzeti létünk oly nagy veszélyben még soha, mint most. Mert ezelőtt csak szenderegtek inkább s nyugodtan vesztegettek honunkban az egymás elleni hatások és erők, midőn most ébredtebb s nyilvános surlódásban van a kicsi, gyenge nemzet a mindennap nevedő s nagyobb erőre emelkedő külhatások és külerők elsőbbségivel.

Valamint az idő és természetlen elvei által elaljasodott török béke nyugalmaiban még nagy hatalomnak látszott, és az is volt, újabb surlódásai által pedig mindinkább összeolvadott és zsugorult, úgy magyarságunk szunnyadozása is jobb s erősb biztosítéka volt nemzeti éltünknek, mint mostani felébredt léte. Ezelőtt magyarságunkért nem tettünk semmit, vagy legalább nem eleget, ez vala legfőbb hibánk; most pedig az, hogy érette alig, de ellene cselekszünk s eszközlünk untiglan. Hosszas

álmunk utáni ijedtségünkben, hogy nemzeti létünk minden sajtáságiból majd-majd kivetkeztettünk, rögtön akarjuk helyrehozni azt, amit elődink nyolc század alatt mulasztottak el. Jóllehet mindent csak léptenként látunk a természetben fejledezni, magyarságunkat mégis máról holnapra valami csoda által akarjuk emelni, elaljasodásunk közt magunk szállítottuk le s hová megint csak mi emelhetjük fel, – egyedül ezen feltételek alatt:

Ha a magyar nyelvet minden kiméléssel, egyedül, s csak szorosán a latin helyibe állítjuk, se nagyobb, se kisebb kört annak adni nem kívánván, mint politikai és iskolai tekintetben ez foglalt; ha

ennél szigorúan megállván, mindenkit háborítlan és szabadon hagyunk, valamint vallása, úgy nyelve, szokási s nemzetiségi sajtáságinak gyakorlatában; s végre ha

tántoríthatlan egységben szokásinkat nemesítjük, értelmünket tágítjuk, alkotmányunkat feudális szennyeiből kitisztítjuk, anyanyelvünket mindinkább s inkább kiképezzük s csinósítjuk, szóval ha ügyünket annak józansága és szépsége által megkedveltetjük.

S itt szeretném a francia Demosthenes Foy szerint mondani: „*Ki ennél kevesebbet vagy ennél többet akar, az vagy a nemzetiség jogait felejté el, vagy az emberiség igazait támadja meg.*”

Amit régi időkben tenni felejtének őseink, — kiket azért soha eléggé nem kárhoztathatunk — azt sokan mai napokban arányon és józanságon túl korlátlan tüzzel akarják eszközölni. S szívszorongva látjuk nemzetünket az igen is kevés és igenis sok közt felváltva ingadozni; szívszorongva mondom, mert ha ezelőtt véték és bűn vala nemzeti létünk gyilkolója, úgy most egy résznek felemelkedettsége s erénye, de zablátlan, indulatos felemelkedettsége s erénye még nagyobb veszélyek közé állítja a hont, mint a másik résznek tengése. Ugyanis ezen utolsó maga körül ismét csak tengést szül, de bezzeg felébreszti az indulatosság az ellenindulatok minden rugóit; és ha azt gondoljuk, hogy egy szeles, meggondolatlan tett, ha nem használ, nem is árt, igen csalatkozunk.

Ki nem ismeri az emberi szenvedelmek érzékenységét, ha indulatba lobbantatnak; ki nem tudja, mily szomorú következtései vannak a vizsontorlások mindig nevekedő vakságinak? Egy rosszul kiejtett tréfa mily sokszor volt már emberhalálnak oka, mily sokszor egy hiábavalóság véres háborúnak indítója!

Ne is gondoljuk azért némelyeknek mindazon agylobi erőlködéseit, melyeknek, ha jó lélekkel figyelmezzünk, minden nap tanúi lehetünk, oly következés nélkülieknek, figyelmet s dorgálást nem érdemlőknek, mint azokat semmibe se venni, sőt rendszerint jóízűn kacagni szokta a magyaroknak mindenkori s most is legnagyobb ellensége, tudniillik a – magyar!

Ami nekünk csekélységnek látszik lenni, mert mi vagyunk a megbántók, nem oly színben tükrözik azok szemeiben, kik megbántásunk céljai s kacagásunk tárgyai. Mert bármily csekélységben éreztessük is más nemzetbeliek iránti figyeltlenségünket, s nyelvük s szokásik becsmérélsét, megvetését, már oly fulánkot, oly kést döfünk kebelébe, mely hidegvérűnek, nem érdeklettnék tán fájdalomtalan volna, de viszont égetőn fáj s tűrhetlen kínos a nemzetéhez, nyelvéhez hűnek. S ha mi nem ismerünk indulatos felhevültünkben józan célát és mértéket, midőn magyarságunkat megkedveltetni (!), terjeszteni akarjuk, mikép kívánhatunk tót-, horvát-, oláh-, rác-, németbe s a t. hidegvért, mérsékletet s igazságot viszont az ő sajátjuk védelmében?

Nekik is mosolygott a nemzetiség angyala, ők is meg vannak híva tökéletesülhetésük által az emberiségnek tán egy láncolatját alkotni, a házi köreikben mentebbek a vén latin bilincseitől, mint mi, és mentebbek a külön karzatok azon gyűlöletes hasonlástól, melyek minket, magyarokat gyengítnek, mai napig szinte szűzebben tartá a közös érdek bennük fenn nemzeti sajtáságukat s nyelvüket, mint az egykori uraság mi sajtáságunkat s nyelvünket tartá fenn. Mily leczke a most még annyira elágazó érdekinknek mindinkábbbi egyesítésére.

De amiképen mi bánunk velük, úgy bánnak ők mivelünk. Csodálkozhatni-e azért olyféle jelenéseken, mint a „Sollen wir Magyaren werden?“, melyek a viszontorlás szomorú lángjait lobbanták ki. Csodálkozni nem, de mélyen búsolni, szívszorongva epedni kell; mert a felbőszült vak indulatosság hol fog ezentúl határt lelteni?...

Jó vért fognak-e mindazon újabb s több helyről visszabökések s szurdalások készíteni, s vajon hasznót eszközteni-e, melyeknek viszont mi magyarok vagyunk céljai? Valóban nem. S azért hagyjunk fel Istenért szűklelkű vitatásainkkal valahára már; mert most van még idő szebb frigynek kötésére, vagy soha többé. Eldődink e frigyét könnyen köthették volna, mi, mostaniak már csak nehezen, utódink tán soha többé; ezt ne

felejtjük. Vegyünk búcsút indulatosságainktól, s ne egymásra vagy épen hölgyeinkre toljuk honunk hátramaradását, de legyünk meggyőződve, hogy eldődink hibái után sorvadunk, kik az örök természet útját elhagyták; és azért nézzük állodalmunkat magasb látpontból, bölcsebb nézettel.

A magyar nyelvet senki vagy felette kevés fogja hajlandóságból s ahhoz vonzó szeretetből gyakorolni magyarokon kívül; valamint egy nyelvet sem, melynek bájai és hasznai nem nagyobbak, mint a magyaré.

Az emberiség sok nyelvei közül, tudósokat s külön szenvedelműeket kivéve, a többség gyakorlatában mindig azokat tapasztaljuk, melyek bájaik vagy hasznuk által a többieket megelőzik. Ezt mutatja az egykori görög, későbbi latin, újabb francia, s legújabb német és angol nyelv.

S e sorok után, úgy hiszem, világosan ki van jelölve, mily egyedüli úton tarthatja magát a magyar nyelv fenn, s milyenen gyarapodhatik, vagy mire van elítélve jövő sorsa!

Eredetiségének kiképzése, bájainak nevelése igen fényes kört ígér, ha tekintjük, mi volt a francia nyelv egykor, mi a német alig félszázaddal ezelőtt s a t. De bármi szerencsésen haladjunk is előmehetésünk e nevezetes, elég gonddal s elég szeretettel valóban alig járható pályáján, nem volna-e azon nyert legfényesb siker mégis csak felette gyenge kezese nemzeti létünknek; s lehető legnagyobb csinosodása hihetőleg kiemelhetné-e azt — minden körülményinket tekintve — a tudósok s azon kevesek szűk köreiből, melyek közt ma is létez; s vajon az egyedüli, habár legtökéletesb kiképzése elég erővel bírna-e azt a nemzet minden élesztő ereibe is lövelni?

Mostani szorosabban számoló practicusabb idők közt, hol a dolog, a tett nyom többet, mint ezek képviselője: a szó, valóban a kiképzettebb szó, a bájosb kitétel csak felette gyenge kezesei lennének független magyarságunknak. Nemzeti létünknek tehát, mely nemzeti nyelvünkkel elszakíthatlan kapcsolatban áll, erősb, közösb és hathatósb kezességet kell találnunk.

Erősb, közösb és hathatósb kezességet pedig nekünk nem nyújthat semmi, mint magyar nyelvünk érdeke és hasznossága.

Ez fogja kifejtetni, gyakoroltatni velünk azt mindinkább; ez fogja tanítani arra a más nemzetűeket; ez fogja lassanként társaságinkba, szépnemünk köreibé hozni, vagy semmi a világon.

S itt vagyok a már megjelent s most s utóbb megjelenendő Stadiumban általam már felállított főelvnél, mely az emberi cselekedeteknek legerősb, legközösb s leghathatós rugója, tudniillik a minden akadályon diadalmaskodó haszonvágy.

Ha hasznossá, szükségessé tehetjük nyelvünket, maga magától fog terjedni mindinkább, valamint hasznuk és szükségeik után minden nap jobban esengnek s törekednek az emberek. Ha viszont hasznosabbá és szükségesebbé nem tehetjük, mint eddigelé volt, nincs erő, nincs hatalom, mely olvadásától, enyészésétől megmenthetné.

E pontnak felvilágosítása, e kérdésnek eldöntése körül forog jövőnk! És azért a hidegvérű, indulatlan szorgos figyelmet s nyomozást ugyan megérdemli.

Hunnia (1834-1835) In: Széchenyi István Válogatott írásai 207-212.

A külsőleges magyarosítás ellen

„Praeparandiákat kellett volna állítani, inkább közvetlen terjeszteni a nyelvet, mint annak becsét, méltóságát, és ez által a nemzet legdrágább kincsét emelni.” De ugyan feleljünk egyedül azon egyszerű kérdésre, mely körül forog a csalódás, és nekem legalább úgy látszik, mintha rögtön le kellene esni a legvakbuzgóbb szemeiről is a fátyolnak, hogy valljon „ha valaki magyarul tud, magyarul beszél, innen következik-e, mikép neki ezért már magyarrá is kellett volna átalakulnia”. Mert ha így, ám akkor fordítsuk legutolsó fillérünket minden tétova nélkül „nyelv-mesterekre”, sőt legyünk rögtön magunk is mind azokká, „hadd tudjon csevegni magyarul az egész világ”, s meg lesz mentve s feldicsőítve fajtánk. Nyelvet, nemzeti sajtáságot, illy felette könnyü szerrel azonban, én legalább úgy hiszem, még csak biztosítani sem lehet, s annál kevesebbé szilárdabb s tágabb alapokra állítani; minthogy — és itt különös figyelemért esedezem — a szólás még korántsem érzés, a nyelvnek pergése korántsem dobogása még a szívnek, és ekkép a magyarul beszélő, sőt legékesebben szóló is, korántsem magyar még.

Ki nem látja itt a különbséget, és ki azon elfogult, ki előtt nem világlanék tisztán fel, milly ezer sajnós tévedések közt botorkál olly sok magyar e lehető legfontosb ügyünk körül.

Csüggedni érzem erőmet, tisztelt gyülekezet, és tehetségem parányiségének tudata görcsbe vonja keblem, midőn ezen olly felette kényes életkérdés taglalásába bocsátkozom, mi már ezelőtt is nem egy izben történt, noha siker nélkül; s pedig kivált, mert valamint — tudom — nem egy capacitas saját vallomása szerint nem bir a dolgok mélyébe hatni, mielőtt gondolatnak szót tudna találni, úgy én korlátozottabb tehetségü megint gondolatimat nem vagyok képes mindig szavakba foglalni, főkép ha annyira áradoznak belsőmben azok, mint a jelen olly felette fontos kérdés körül.

Axioma-tisztaságban vélem látni nézetem kirekesztő helyességét; midőn más részről tapasztalni vagyok kénytelen, hogy hazánknak még leghübb fiai s legkitünőbb tehetségei közül is többen, mintha nézetem csalódás volna, felette kevés kivétellel mind más, sőt éppen ellenkező utakon járnak azon cél felé, mellynek eléréséhez szintugy s olly őszintén kötöm én is fajtánk megmentését és egykori feldicsőítését, mint, teljesen hiszem, ők. Egyeztető, közép utat ez esetben pedig nem látok. – Milly kinos epedések közt nézek én ennélfogva nemzetünk jövő sorsának elibe, kiki elérheti, ki fajtámhozi hűségemben bizik, minthogy vérünk egy részét nemzeti ügyünk fölött még mindig halálos fagyban szenderegni látom, és esküdni mernék, hogy bizony ez, sem megmenteni sem magasbra emelni nem fogja a hazát; midőn más részről azon irtózatot kép áll előttem – és itt lelkemet merném rákötni, hogy e kép nem tünemény, hanem valóság – mihez képest mindazon gyönyörű érzelem és szent lelkesedés, melly hazánknak, hála az ég, számra mindig növekedő hű fiaiban buzog, s mi a legnagyobbnak, legdicsőbbnek lehetne apadhatlan forrása, nemcsak nem fogja magasbra emelni, de még csak biztosítani sem a hont, sőt egyenesen meggyilkolni azt előtt, mint gondolnók, ha, mielőtt késő, legalább vérünk jelesbjei nem okulnak azon mesterségben: olly drága, de olly annyira kényes kincset, mint nemzetiség, nemzeti sajátság, némi biztossággal, és a siker némi hihetőségével mikép lehessen őrizni, mikép lehessen ápolni s növesztetni leginkább, sőt kirekesztőleg.

Mint fentebb bizonyítám, senki nálam tágabb kört nem enged azon féltékenységnek, melly nemzeti hűségből eredve, bármit is nemzeti színbe öltetni vágyik. Ha jobban buzog a magyarnak vére, mint akárki

másé, honának pusztá említésén is; ha már mennyekbe ragadtatni véli magát, mikor a magyar hölgynek ezelőtt olly sokáig néma ajkán a nemzeti hang zengedez; ha életét kockára bicsátni kész, mikor vére mentőjét csak megkarcolva is gondolja: mind ez, jóllehet sok által még most is egyedül nyavalyás kitörésnek tartatik, felette helyes s vajmi örvendetes jelenet, mert ez egyedül a visszatért becsületérzés és a magához fű erőnek eredménye, s csak ebből pezs élet és fejlík jövendő. Ennélfogva még a kelletténél többet tenni buzgó fiatalság tulzásit is némileg megbocsáthatóknak tartom; mert ki szegheti szárnyát az élet tavaszkorában azon lelkesedésnek, melly eget kér, hol megégeti ugyan néha magát, mellynek hiját azonban fiatal kebelben semmi a világon nem pótolhatja ki; mert az isteni szikrának nincs surrogatuma. S jaj, százsorta jaj azon fiatalnak, kinek lelke testében mindig megfért.

Férfítul azonban többet lehet, többet szabad követelni, s kivált ollytul, ki vezetői szerepre emelkedik. De itten búba merül lelkem, mert én legalább, felette kevés kivétellel, alig ismerek egy valóban buzgó magyart is – és ezen őszinteséggel tartozom szent ügyünknek, mellynek minden személyes tekintetet alávetek – ki, bármennyi ősz haj fedné is fejét, bármilly tapasztalás és életbölcsesség redőzte volna is egyébiránt velejét, mint elmetévedett, ha rögeszméje (fixe Idee) pendittetik meg, többé kevesebbé ki ne vetkeznék a kölcsönös méltányosság sőt az igazság szabályaibul is némileg, ha nyelvünk s nemzetiségünk ügye kerül szőnyegre. Illy alkalomnál a leghidegebb vérü elragadtatik, a legélesebb látásu vaksággal van verve, és különben legméltányosb, legigazságosb is, hajlandó felejteti, sőt néha valóban egészen is felejtí az örök igazságnak soha nem változó még azon legelső szabályát is — mellyet egy alkalommal sem volna szabad szembül szalasztani — miszerint másnak soha ollyast ne tégy, mit tőle nem fogadnál örömet. S annyira megy ez elfogultság, ezen felingerült állapot, mikép mindennapi eset, kivált mostani a természetesen tul még mesterséggel is felcsigázott napokban, éppen azok kikelésit és gyanúsításait hallani legsértőbb változatokban, ha más ajku, egyenesen csak példájukat követve, ön vére mellett buzog, kik legcsiklandósbak saját nemzetiségük körül. Valóban szomorú, szivrepesztő látvány. Boszutlan egy hajszált sem enged fején csak érinteni is, és ez helyes; ámde mást üstökénél ragadni hajlandó, és ez is egyes

viadalban vagy verekedésnél, mikor ember áll ember ellen, és anyagi erő s állati bátorság határoz legtöbbit, felette helyes lehet; nemzetnek békés ujjászületési működésében azonban ha nem is gyávaság, valóban felette nagy bűn, és a legkimélőbb kitétel minden esetre nem kevésb, mint szánakozásra méltó, maga magán uralkodni nem tudó pajzanság; mellynek, tisztelt gyülekezet, ha a mélyebben gondolkozók tapintata, és általgán véve a nemezt sulya, mielőtt késő volna, féket, zablát nem vet: bizony mondom, a magyar nem „lesz”, mint azt többen olly gyönyörtelien álmodánk, de rövid idő múlva egyedül e négy betű „volt” fogja illusztrálni valahai létét; s pedig mert a nemzetek békés átalakulási működésében, mikor minden, bár a legkisebb erőszak is ellenhatást, és egyetlen egy igazságtalanság ezer megboszulót szül, semmi nem győz, mint egyedül lelki felsőbbtség és az örök való.

A magyar Akadémia körül (1842) In: A mai Széchenyi 324-382.

A magyar academia körül

„Jaj milly kevesen vagyunk — így sopánkodának — lehetetlen, mikép ennél fogva a roppant számu német- és szlávban el ne olvadjunk; terjeszteni kell tehát a nyelvet s nemzetiséget mindenek előtt.” És ez felette helyes, csakhogy a „mikép” körül forog a siker, minthogy nem minden modor vezet célhoz, sőt a mostan divatozó attul egészen eltávolit. Engem soha nem ijesztett csekély számunk, de fennmaradhatásunkért annál erősebben rettegtem mindig azon okbul — s ezt ki kell végre mondani — mert csak ez után javulhatunk teljes egészségre — mikép t. i. nem a mennyiség, hanem a minőség a szellemi erőnek sarkalata, s e szerint éppen nem azért forog veszélyben létünk, mert kevesen vagyunk, hanem mert sulyunk olly parányi. És ezt sok magyar sejtí, és azért tüzeli saját magát s másokat törhetlen bátorságra, mi felette dicsőséges, csakhogy itt megint más csalképzetbe bukik, mi annak jele, hogy ha felébredett is már nagy száma, azért mindnyája korántsem ábrándult ki még; s a multat a jelennel s Magyarország azelőtti és mostani bajait összekevervén, illy hangulattal ül lovára most is, mintha jelenleg is törökkel vagy franciával kellene vivnia, észre sem vévén, hogy az nem kontyos, se nem veres sipkás, kivel dolga van, de egyenesen a civilisatio, mellyen kard

nem fog, s melly előtt a legdündöklőbb vitézség is térdre esni kénytelen. S ugyanis a bátorság több árnyéklatu. Van t. i. olyas, melly mindent megrohan, és még az ágyuszájtul sem fordul el; meg van olyas is, melly kitürni tud, s minden handabanda ellenére bevarja az alkalmas időt, meg a polgárok hevével szembeszállni, s hirtelenkedésünknek gátot vetni kész. Mindkettő maga helyén arany. Sok azt hiszi: az elsőben több anyagi, tán állati vegyület, s másik nemüben ellenben több lelki vegyület van, s hogy az elsővel bírók e földön rendszerint — s legtöbb esetben a nélkül hogy tudnák — gép gyanánt szolgálnak; midőn azon másik nemü bátorság tulajdonosai viszont rendszerint a gépforgatók. Már ez bármikép legyen is, tagadhatatlan marad, hogy azon katonai bátorság, ha úgy nevezhetni, mellyhez képest a hős bárminek is nekirohanni kész, mit egyébiránt egy pohár pálinka, mint tudva van, néha igen elősegít, még korántsem elég olly szövevényes s rendszerint olly hosszadalmas munka sikeres folytatására mint egy egész nemzetnek ujjaszületési működése, hol az enthusiasmus ritkán használ, a hóbort pedig mindig árt, de egyedül a józan, a kiábrándult felfogás, és kirekesztőleg csak az összevető s kiszámító felsőbbség győz.

A nagyobb számban vélnek lelni üdvöt – boldog isten – mintha bizony például 30 millió barbar népben több magához vonzó, több magába olvasztó varázs volna mint bármely ki számban is, ha ez a civilisatio kincsétül felcsordul. – Ha ököltre, botra kerül a dolog, akkor megengedem, a nagyobb számban az olvasztói varázserő, a felsőbbség. De csak háboruban sem mindig, mert a néhány macedoni bors megtöri a számtalan persa borsót; és a kis számu hellen dicsóiti fel Marathon síkjait; még csak háboruban sem mindig, s hát minél kevesbé még a lelki tehetségek szabad surlódási mezején, s kivált mostani századunkban, mikor az erőszak előbb utóbb egyedül saját magának ássa sirját. – De ha egyenlő körülményileg a nagyobb számban a nagyobb erő, mit senki nem tagad, ugyan azt hisszük: nemzetiséget csak úgy rákenhetni bárkire is, ki éppen kezeink közé jut, mint például meszet falra, vagy mázat fazéokra? És azt hisszük: Parancs már elégséges, hogy valaki nemzeti sajtóságából kivetkezzék? Ugyan mi magyarok tünrők-e ezentul – ezentul mondom, mert egyszer már majdnem hogy megtették rajtunk, és igen is engedelmesek lettünk – tünrők-e mondom, ha bármilly hatalom akarna is minket úgy minden legkisebb

cikornya nélkül saját mintájára kaptázní, kivált ha e minta felette meszsze fekünnék a tökélyesbtül, s valljon engedelmeskednének-e olly parancsnak, sőt még olly törvénynek is, melly ha nemzeti hütlenséget egyenesen nem követel is, sokak alkalmazása, és kivált tartalék-gondolatja által még is zsarnokká válnék? Azt remélem, azt hiszem, még akkor sem engedelmeskednének, ha főrrül főre mind megegyeztünk volna illy szabályban, s annál kevésbé, ha ez nem történt vala így; mert e világon elidegeníthetlen sajátok is vannak, miket tilos árúba bocsátni, mi ugyan nem egy hazai reformatornak peng ajkán, vajmi sok esetben vajmi pompásan, csakhogy rendszerint vagy nem olly sajátokra alkalmazva, mint például: becsület, erény, nemzeti hűség s több efféle, mikén valóban soha és semmi esetben tudadni nem szabad; vagy egyedül saját érdekeinket méltatva, másokéit azonban, régi de néha néha mégis fel-feltűnő Döbrögi szellemben, fitymálva, sőt gyanusítva.

Mondják ugyan, hogy törvényeink nemzeti nyelvünk ügyében semmi ilyest nem követelnek. És ezt tudom, mert törvényeink egy hajszállal sem rendeltek többet, mint hogy a holt latin szó helyébe az élő magyar lépjen, és a közigazgatás nyelve azon faj nyelve legyen, mellytül nemcsak az ország vevő nemzetét, hanem melly az alkotmányos létnek is törzsöke. Minél semmi sem lehet igazságosb, méltányosb. És ha szorosan, de valósággal szorosan és nemcsak önámítgatásilag, ennél marad a magyar, és ha nem fénylik is legkedveltebb, legnagyobb divatu színban még – mi egyébiránt semmi esetre nem lehetne néhány rövid évek gyümölcse, mert hiszen kifejlett nemzetiség nem rögtön termő növény – vérünk legalább nem áll a maga ellen felbőszült szenvedelmek aggasztó veszélyivel szemközt úgy, mint ma.

Nem elég mai időkben törvényeket írni; de azok iránt sympathiát is kell gerjeszteni. És ha valaki ollyas törvénynek nem hódó, melly előtte gyűlöletes, mellytül természete visszaborzad, sujthatja őt a betünek szigorúsága ugyan, de célját veszti; mert martirt emel, ez pedig fanatizmust szül. És ha mindenki rögtön nem hódol olly törvénynek, melly csak idővel, s egyedül szeretetre méltó lét által vesztheti el sanyaruságát, illik-e sőt szabad-e nekünk magyaroknak minden átallás, minden illetődés nélkül ollyasokra anathemát szórni, kik illy bünökbe esnek? Mi

olly annyira kristálytiszták vagyunk-e? Nyuljunk keblünkbe s feleljünk őszintén: illik-e, szabad-e nekünk illyest tenni, kik szinte nemcsak pirulásra méltó anyagok vagyunk törvényeink végrehajtásában, de még azoknak sem engedelmesskedünk mindig és mindnyájan, mellyek hozatalában nemzeti lelkesedéstől forrott vérünk, vagy illyest legalább affectált a nagyobb rész.

Valóban akarat ellen is elfordulni kénytelen illy szomorú jelenetek-től a kiábrándult, s mély búba süllyed lelke: ha tapasztalja, hová vezethet vak hév és roszul fékzett lelkesedés, s hogy egyesek bűnös tulzásai néha milly rosz világba s ferde helyzetbe állithatják a nagy közönség legszen-
tebb érdekeit.

Olvasztói felsőbbbséggel kell birni. Igen. Ámde bir-e illyessel az, ki szeretetre méltóság és rokonszenv gerjesztés helyett kuruzslóként csak külsőleg hat, s mert grammatikát tanít, mindenüvé zsinórt varr, s mindentveres, zöld és fejjérel eltarkít, már azt hiszi, sziveket bájolt s velőket hóditott? vagy bir-e az olvasztói felsőbbbséggel, ki másban nem tudja becsülni, miért maga követel megbecsülést? Vagy tán az ért e mesterséghez, ki hős ellenét, mert olly lelkesedéssel viv vére mellett, mint ő saját véreért, a helyett, hogy lovagias szellemben magához emelné, pogányilag sujtja, s hir-nevét alacsony gyanuval bemocskolni nem pirul? Vagy tán az a mély felfogásu olvasztó mester, ki nyughatlan hevében a magyarságot mostani nyers állapotjában, mielőtt elfogadhatóvá, izlettessé vált volna, mindenkivel rögtön bevetetni akarja? Vagy tán az, ki hatalom-csalódásai közt, mint oroszánt, a sikra kiállítja a még fejletlen magyart, mikép minden erőt, minden hatalmat ellene bőszihsen, ellene riasszon? Vagy tán az ért e gyöngéd mesterséghez, ki könnyebben s szaporábban nyerhető fény végett, prókatori szeszéllyel mindent gáncsol, mindent ellenez, a helyett, hogy inkább a hon bármilly késő javát is tűzné ki magának szempontul?

S tisztelt gyülekezet, ha igaz, hogy egyedül az önmegismerés keresü gyümölcse által nyerheti el teljes egészségét az emberi lélek; s ha igaz, hogy egyedül ennek egészséges léte emelhet valamint embert úgy nemzetet is valódi hivatásának fényfokára: akkor üritsük a megismerésnek keserü ser-

legét fenéig ki, s valljuk meg, hogy tán nincs ország e földön, hol annyira össze volna zavarva a hazafiságnak magasztos eszméje a hazai nyelvel, mihezképest nem egy gyalázattal megrakott, erkölcsi fekélytül émelygésig rosz szagu vérrokonunk tartatik menségre s kiméletre méltónak, sőt nem ritkán még a legjobb hazafiság hitelében is áll, s pedig egyedül: mert magyarul jól pereg nyelve, nagy szónok s ügyesen tudja viselni a magyar szerepét; mintha a hazafiság e kül jelei már elégségesek volnának a hazafiság legveszélyesb mirigyeit eltakargatni. Mi nem egyebet jelent, mint velő elibe tenni külsőt, lényeg elibe szint, élet elibe halált; minthogy nincs elidegenítőbb, nincs semmi visszataszítóbb, méltó antipathiát gerjesztőbb, mint az üres, nyavalyás, bűnös kebelre ráházolt hazafiság.

A magyar szó még nem magyar érzés, az ember mert magyar, még nem erényes ember, és a hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi. S hány illy külmázos dolgozik a haza meggyilkolásán, ki, mert éppen nincs más tulajdona, és a vak hév által még is felhőkbe emeltetik, azok hazafiságát is gyanussá teszi, homályba állítja, sőt ellenük antipathiát és gyűlöletet gerjeszt, kik szeplőtlen kebelrel, minden efféle undok salaktul menten, a honszeretet legtisztább szellemében kapcsolvák vérükhöz. S im ez fő oka, miért áll a magyar hazafiság sokkal kisebb becsben, sőt nem legtisztább fényben a világ nagy szinpadán, s miért nem képes civilisatiói sympathiát s hódító közvéleményt gerjeszteni a legmagasztosb magyar polgári erény is oda kün. Ám mert annyi bitor fényü álhazafiságtul van környezve és elrutitva, melly tapsot arat s bálványul emeltetik ide ben.

De forduljunk most el az undok képtül, hol a maszlagos fény üli bitor ünnepét, s habár iszonyattal vagyunk is kénytelenek látni, a rothadásnak mennyi jeleit viseli nemzetitestünk, azért ne csüggedjünk, sőt bizzunk magunkban, s fordítsuk reményinket egy vigasztalóbb kép felé, melly szinte tárva előttünk, mert noha számban kevesek, s ezek sem mind tiszták, azért megtörve még nem vagyunk, s nem egy hü kedély, nem egy nemes erény viraszt még révünk mellett. S ha igaz, mikép egyetlen egynek erényeiért százezrek büneit boszultatlan hagyja az egek haragja, miért nem volna remélenünk szabad, hogy mindazon hűség, melly vérünkben most is él, s mind véres küzdelmink mind halálos nyugvásink közt, habár végre egyes lámpaként csak pislogva is, mindig

élt és tökéletesen még soha el nem alutt, ne volna szintolty képes azon átkot is elhárítani fejünk fölől, melyet hazánknak — fájdalom mondani — a legrégibb időktől fogva máig nem egy hűtlene, nem egy álbölcse, mintha szándéklottan idézett vala ránk.

Bizzunk magunkban, bizzunk erőnkben, készületlen azonban soha ne lépünk síkra, s erőnkkel jobban gazdálkodjunk mint eddigelé; mert hiába, nemzetnek regeneratiói működésében, hol minden, s kivált az idő olly drága, és minden léptek annyira gátolvák, vajmi többet mozdit a szerény méh, a munkás hangya, mint a sok szópompa, meg a sok lelkesedési zaj. – S legyünk meggyőződve, minél közelebb emelkedhetünk minél többen azon nép-ideálhoz, melyet felhozék, annál biztosabban s szaporábban éri el végünk földi üdvét; midőn viszont annál bizonyosabban és hamarébb dül sirgödrébe, mennyivel inkább s többen távozzunk attul; miszerint, tisztelt gyülekezet, féltékenyen óvakodva, hogy ne ártson, s törhetlen álhatatossággal működve, mikép használjon, köztünk többé kevésbé mindegyik, sőt hazánk minden fia – vérünk mentője, népcsaládunk jótevője, nemzetünk feldicsőítője lehet. – Örömteljes öntudat; s azért töltse be helyét minden magyar, hü sáfárilag. S ha nem használ, de bukunk kell, s emberek előtt ki is leszen törölve emlékün, legalább azon láthatatlan tanuk végett, kik előtt tán nem egészen megy veszendőbe mind az, mi az emberi nemet felmagasztalja, mutassuk meg, hogy volt fajtánk közt nem egy, ki nemzeti fenállásért, nemzeti felnemesítésért utolsó leheletig lankadatlan küzdve, szebb sorsra lett vala méltó.

Széchenyi István válogatott írásai 328–334.

Szekfű Gyula: A nemzetiségi kérdés Széchenyi rendszerében

Az erkölcsi célt erkölcsös és értelmes alkotmány mellett a nemzetiség kifejtése szolgálja. Nemzetiség mindazon tulajdonok összege, melyek egyének tömegét nemzetté teszik. E tulajdonok különböző korok felfogása szerint változóak. A középkorban a nemzetiséget vérségi kötelék, politikai és gazdasági kapcsok, időnkint vallási tényezők szabták meg, a nyelv akkor még csak esetleges járulék volt. Később a nemzetiség fogalmában a nyelv és történet, s bizonyos belső tulajdonok jutottak uralomra. Széchenyi korában már a nyelv állott előtérben. Ehhez képest ő

a nyelvnek magának is nemzetalkotó erőt tulajdonít, a magyar nyelvről Vörösmartyt megközelítő dithyrambikus lelkesedéssel szól.

[...]

Széchenyi a magyar talajon állva emeli fel fejét az egyetemes embernek legmagasabb régióiba: emberi műveltséggé magaszosult magyarság, ez az ő szemében a magyar nemzetiség. Ilyképen a nemzetiség kérdése szilárdan bekapcsoltatik a már föntebb vázolt erkölcsi felfogásba. Mert az egyetemes emberi műveltség Dóra zenélő mesekönyv: 1800 Ft legtökéletesebb fokán Dóra zenélő mesekönyv: 1800 Ft nem egyéb, mint erkölcs, az Erénynek megvalósítása a földi életben. Magyar műveltség és magyar nemzetiség tehát az erkölcsnek és Erénynek magyaros, a magyar faji, nyelvi, történeti stb. sajátságoktól megszabott formája.

Nem célunk itt Széchenyi fáradozásait nemzetiségünk felébresztése és nemesbítése körül szemügyre vennünk. Munkatervünk elhív bennünket azon momentumhoz, melyben ő a tőle megindított nemzetiségi mozgalomnak hirtelen elleneszegül és kiteve magát következetlenség, elvtagadás, sőt honárulás vádjának, a megdagadt folyamat új irányba akarja vezetni.

Ez a magyarosítás kérdése. A szó maga gyakran előfordul műveiben, a fogalmat éppen ő vette fel a mozgalom feladatai közé, igaz, a manapság közkeletűtől teljesen eltérő értelemben. Ő magyarosítani a – magyarokat kívánta a nemzetiség kiművelése által. Ehhez első lépés az elidegenült vezető osztályok visszanyerése lett volna. Hallgassuk meg saját szavait e magyarosító működéséről:

„A magyar mélyen alutt. Közben nyelvét felejté, nemzeti színét veszté. Sok azt hitte, nem eszmél fel már többé, s el van olvasztva. De a magyar felébredt; mily halvány színben, mily torzalakban, kiki előtt ismeretes. Alig van nemzetek közt ily iszonyatos példa. Sok ezt azonban fel sem vette, sőt álfényében, mint Armida kertjében, még tetszett is magának. Többnek azonban túrhetlen volt az önmegismerés e keserű képe, ámde erő nem szilárdítja keblét; kétségbeesett s magára hagyta a hont. Voltak végre olyanok, kik dagály s mélység dacára nem gyengültek el, férfiak maradtak a veszély óráiban. S ismét élet felé kezdett fordulni a haza. Oly hervadó-

lag tengett azonban szerencsétlen vérünk, hogy lehetetlen vala, mikép mi újabbak folyvást pirulván fejletlen, aljas létünkön, az előttünk oly ragyogó példák útmutatása szerint ne ébredtünk volna azon szent kötelesség érzetére, hasonlólag járulni hű kebellet közanyánk ápolásához. És e nemes érzet nőttön nőtt, s hála a nagy Istennek, már oly szép gyökereket vert, mikép a legszebb viárgzásnak bizton elébe tekinthetni, hahogy a visszahatás felhőszakadása nem sodorja azokat ismét tőstül ki. Ámde itt a baj, és e veszély mutatkozik aggasztólag.”

Ez a baj pedig a magyarosításnak azon újabb formája, mely az ország nem magyar lakosainak magyarrá tételére irányul, az aggasztólag mutatkozó veszély viszont az a várható visszahatás, mely illetén magyarosításra „felhőszakadásként” következend és a nemzetiség gyenge virágait tövestül fogja elsodorni. A veszedelem felismerése mondatja el Széchenyivel 1842-ben akadémiai beszédét, mellyel az akkori közvéleményt végkép elidegeníté magától. De gyanut és félreismerést tiszta lelkiismerettel viselt, tudatában honfiúi érzésének és a megtett kötelességnek.

Akadémiai beszédében a magyar nyelv „terjesztésének” azon emelkedett állásponttól adja elveit és kritikáját, melyre őt erkölcsi felfogása felemelte. Az alapkérdés, melynek megoldásától a nyelvterjesztés egész akciója függővé tétetik, ez: *„Ha valaki magyarul tud, magyarul beszél, innen következik-e, mikép neki ezért már magyarrá is kellett volna átalakulnia?”* Válasza, melyet erkölcsi álláspontján, a nemzetiségnek magasztos felfogása folytán ad, kereken tagadó. Még ha az egész világ megtanulna is „magyarul csevegni”, fajtánk akkor sem lenne mentve, sem feldicsőítve. Mert *„nyelvet, nemzeti sajtóságot ily felette könnyű szerrel még csak biztosítani sem lehet, s annál kevésbé szilárdabb s tágabb alapokra állítani, minthogy — és itt különös figyelemért esedezem — a szó-lás még korántsem érzés, a nyelvnek pengése korántsem dobogása még a szívnek, s ekkép a magyarul beszélő, sőt legékesebben szóló is korántsem magyar még.”* A nemzetiség belső, lelki tulajdon lévén, külső eszközök nem terjeszthetik, ezért nem alkalmazható a magyar nemzetiség szolgálatában sem „nyelv-mester”, sem „preparandia”, sem pedig azon módszer, mely *„kuruzslóként csak külsőleg hat, s mert grammatikát tanít, mindenüvé zsinórt varr, s mindent veres, zöld és fejjérel eltarkít, már azt hiszi, szíveket bájolt s velőket hódított.”*

A nyelv e külső terjesztési módja nemcsak hogy célhoz nem visz, de kiszámíthatatlan károkat is okoz és jövődönket aggasztóbbá teszi, mint valaha. Mögötte ugyanis ismét a nemzeti szenvedélyek, jövőnk ez alkalmi sírásói rejtőzködnek. A nemzetiség külsőleges terjesztésének azon tévhit az alapja, mintha a levetendő rosszabb volna a felveendőnél, s viszont mintha ez utóbbi, a terjesztendő nemzetiség jobb és előkelőbb, kívánatosabb volna annál, melynek helyébe akarjuk plántálni. E tévhit forrása Széchenyi szerint ismét csak a nemzet ősi hajlandósága álmok és ábrándokra, önáltatásra, a maga fajtájának túlbecsülésére, miből következik az idegen meg nem értése, az elfogultság és ennek különböző nyilvánulásai, általában a nemzeti testnek „*felingerült állapota*”. Midőn éppen azok, kik saját nemzetiségükben a legcsiklandósabbak, támadnak sértő változatokban a másajkúra, ki pedig önvére mellett buzogva egyebet nem tesz, mint követi a nemzetiség megbecsülésére nyújtott példát. „*Bosszútlan egy hajszált sem enged fején csak érinteni is, és ez helyes; ámde mást üstökénél ragadni hajlandó.*” – „*valóban szomorú, szívrepesztő látvány*”, teszi hozzá Széchenyi. A „*túlhev*” az, mely e terjesztési módot divatba hozta és divatban tartja, s mely a nemzetnek még szomorú napokat fog szerezni.

Mert Széchenyi a magyarság sorsán csüggedve soha el nem felejté, hogy e hazában más népek is lakoznak, melyeknek sorsa bizonyos körülmények közt elválhat a magyarétól. Erre céloz aggodalma, nehogy a túlhev, a nemzeti szenvedélyek „*sírba süllyesszék, ha nem is a négy folyóközi országot —mi közt igen nagy a különbség, s erre vigyázatok —, de mindenesetre a magyar vért.*” Azaz a magyar fej elhanyaglása még nem jelenti szükségkép az országot lakó egyéb népfajoknak pusztulását, melyek külön faji egyéniségek lévén, sorsuk is függetlenné válhat a magyarétól. Széchenyi azt sem tartja lehetetlennek, hogy a nyelvterjesztésre reakcióképpen a nem-magyar népek összefogjanak és a magyar hegemonia megbuktatásával a négy folyó országát kizárólagos sajátjukká tegyék. Szemei előtt ott tátongott az örvény, készen beölelni fáját, ha külsőleges magyarosításával a többi népfajt védekezésre szorítja. Nem szabad itt megfeledkeznünk arról sem, hogy a magyar nemzetiséget ő még nem tartá szilárd, megállapodott képződményke, csak feslő virágnak, ifjú, növekvésben levő egyéniségnek, melyet gyöngé korában

ilyen viharoknak kitenni halálos ítélettel lett volna egyenlő. A veszedelem közelsége és nagysága magyarázzák mélységes felindulását, mely akadémiai beszédének kíméletlen, szinte ótestámentomi átkokat szóró nyelvében jut kifejezésre. Ő, aki legjobban szerette fajtáját, aki leginkább félt s aggódott pusztulásán, találta meg a legerélyesebb módot, mellyel az örvénytől visszatartani remélte.

Míg a közjogi viszály dolgában inkább profilaktikusan járt el, jóelőre iparkodván levezetni a nemzetnek dagadozó közjogi agyarkodását pozitív gazdasági és erkölcsnemesítő munka árán, addig a nemzetiség kérdésében, mely már sokkal szélesebb köröket foglalkoztatott, semhogy a nemlétbe visszaűzhető lett volna, már a második gyakorlati maximát alkalmazta s bátran odalépett, hogy egy vágással kioperálja a nemzettestből e veszedelmes daganatot. Széchenyi akadémiai beszéde mindenkor magasztos példája annak, miként lép fel a lelki független ember egy kérdésben, mely a népszerűség védelme alatt kisiklott immár a józan ítélkezés alól és a nemzeti szenvedélyek játékszerévé lőn.

Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik.
Budapest, Egyetemi Nyomda, 1934.41-46.